

FIKHÎ AÇIDAN FİNANS ve ALTIN İŞLEMLERİ

-Tebliğ ve Müzakereler-

Tartışmalı İlmî Toplantı

27-28 Nisan 2012

Konevî Kültür Merkezi

Meram / Konya

İstanbul 2012

BİRİNCİ MÜZAKERE

ALTIN PARA MIDIR? YA DA HANGİ ALTIN PARADIR?

Prof. Dr. Ahmet YAMAN*

Değerli kardeşim Dr. İbrahim Paçacı'nın bu kıymetli tebliğini müzakereye geçmeden önce, günümüzün önemli finans işlemleri etrafında sorun odaklı ve çözüm amaçlı bir sempozyum düzenleyen İslâmî İlimler Araştırma Vakfı ile Necmettin Erbakan İlahiyat Fakültesi'ni gönülden tebrik ediyor; salonu teşrif eden hanımefendileri ve beyefendileri hürmet ve muhabbetle selamlıyorum.

Naçiz müzakeremi iki adımda yapmaya çalışacağım. Önce, tebliğde dikkatimi çeken bazı hususlara kısaca değinecek, ardından altının para olma niteliğine dâir sesli bir düşünce denemesinde bulunacağım.

Sayın Paçacı'nın tebliğinin özeti şudur: Devlet veya belirli kurumlarca basılan altın para ile külçe halindeki altın, paradır; dolayısıyla sarf hükümlerine tâbidir ve herhangi bir para karşılığında vadeli olarak satılamaz. Bunun dışında kalan her türlü altın mamulü ise metadır yani ticaret malıdır, dolayısıyla vadeli olarak alınıp satılabilir.

Bu kanaatin temellendirilmesi amacıyla tebliğde yapılan değerlendirmelerde hem bazı çelişkiler hem de metodolojik sorunlar bulunmaktadır. Şöyle ki;

1. Tebliğin muhtelif yerlerinde ve özellikle çok açık bir biçimde sonuç kısmında, altın para ile külçe altının, borçlanma ve tasarruf aracı olarak kullanılmaya devam ettiği, az da olsa alışverişlerde de

* Akdeniz Ü. İlahiyat Fakültesi.

kullanıldığı, devletlerin veya merkez bankalarının, ulusal paranın değerini desteklemek ve uluslararası ödemelerde kullanılmak üzere ihtiyaç amacıyla altın stoku bulundurduğu, bu nedenle de söz konusu altınların para olma özelliğinin devam ettiği belirtilmişken, yine birkaç yerde hiçbir ayırım yapılmaksızın kategorik olarak altının para olma vasfını yitirdiğinin söylenmesi çelişki arz etmektedir.

2. Paranın fonksiyonları sayılırken "artık değişimlerin tamamı parayla yapılmaktadır" denilmektedir ki, bu yargı tartışmaya açıktır. Dünyanın birçok yerinde, sadece kırsalda değil kentlerde de hâlâ trampa/takas yoluyla değişimler devam etmektedir. Buna ilişkin hukukî mevzuat da yürürlüktedir.

3. Altından mamul kadın ziynetinin zekâta konu olmayacağı yönündeki çoğunluk ichtihadından hareketle, işlenmiş altının meta olduğunu söylemek, yöntemsel olarak sorunludur. Zira bu ichtihadın sahibi olan Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleriyle diğer birçok müctehid, ziynet olarak kullanılmasının, altındaki paralık vasfını gidereceğini söylememektedirler. Tam tersine, bu mezhep ve müctehidlerin tamamı, maden olarak altın özelliğini koruduğu sürece, ziynet olsun ya da olmasın altının para olma niteliğinin sürdüğünde, buna bağlı olarak da altın veya gümüşle mübâdelesinde sarf hükümlerinin geçerli olduğunda ittifak etmişlerdir.

4. Kaldı ki, söz konusu ichtihadın sahibi olan cumhûr fukaha, altın ziyneti alelâde bir ticaret malı olduğu için değil, kadınlar için aslî bir ihtiyaç saydıklarından dolayı zekâta konu etmemişlerdir.

5. İbnü'l-Kayyım'ın altın para ile ziynet altın mübâdelesinde işçilik ve sanatı dikkate alarak, değişimlerde para altının (dinar) ağırlık olarak ziynetten daha fazla olabileceği yönündeki görüşü de tebliğ sahibinin para ve külçe olmayan altının, kâğıt para karşılığında vadeli olarak mübâdele edilebileceği şeklindeki yaklaşımını ispata elverişli değildir. Çünkü burada söz konusu olan, altının kendi cinsi ile ve peşin değişimidir. İbnü'l-Kayyım da ister ziynet isterse para olsun, altının gümüş ile değişiminde peşinlik şartından ayrılmış değildir.¹

¹ Bu noktada görüşlerinden istifade ettiğim Yrd. Doç. Dr. Abdullah Durmuş'a teşekkür ederim.

6. Tarihî sürece bakıldığında altın ve gümüşe para olma vasfının "maden" olarak verildiği, ilk uygulamalarda altının tartılmak suretiyle maden olarak para fonksiyonunu yerine getirdiği, Sayın Paçacı'nın da ifade ettiği üzere, muamelelerde karşılaşılan güçlük, aldanma riski vb. sebeplerle altının sikke olarak basılmaya başlandığı görülmüştür. Dolayısıyla maden değerinde bulunan paralık vasfını, sadece sikke ve külçelere tahsis etmek, ancak bu yönde bir delil ile mümkün olabilir. Bildiğimiz kadarıyla böyle bir delil yoktur.

Diğer yandan altın ziynetin ve diğer altın eşyanın külçe haline getirilmesi çok basit bir işlemdir ve hurda tabir edilen bu altınlar, küçük maliyetlerle kolaylıkla külçe haline getirilebilmektedir. Yani mamul eşya olduğunda da, külçe olduğunda da aynı maden değerine sahip aynı elementten bahsedilmektedir ki, değeri bizzat özünden kaynaklanan böyle bir elementin aynı anda iki zıt şey olduğunu söylemek kolay olmasa gerektir.

Tebliğin içeriğiyle ilgili mülahazalarımı böylece arz ettikten sonra, altının paralık vasfına dâir başlangıçta vaat ettiğim sesli düşünme aşamasına geçiyorum:

Her ne kadar fakihlerin dilindeki "altın, para olarak yaratılmıştır" sözünü birebir ifade eden bir dinî metin (nas) yoksa da bu elemente karşı yaratılıştan gelen fitrî bir eğilimimizin olduğunu beyan eden pek çok âyet ve hadis bulunmaktadır. "*Kadınlara, oğullara, altın ve gümüş (cinsin)den birikmiş hazinelere, soylu atlara, eti yenen hayvanlara ve arazilere yönelik dünyevî zevkler insanoğlu için çekici kılınmıştır.*"² âyeti bu gerçeği açıklamaktadır. Ne ilginçtir ki altının bu çekiciliği, birçok âyet ve hadiste belirtildiği üzere, onun cennet nimetlerinden birisi olmasını da sağlamıştır.³

Neden başka bir element değil de altın?

Bu sorunun cevabını Columbia Üniversitesi'nde Madde Bilimi ve Kimya Mühendisliği Bölümü Başkanı Profesör Sanat K. Kumar, Periyodik Tablo'daki elementleri tek tek eleyerek şöyle veriyor:

a. Bilinen 118 elementin normal şartlarda gaz halinde olanları, biriktirmeye ve muhafazaya elverişli olmadığı için elenir.

² Âlü İmrân 3/14. bk. Âlü İmrân 3/91; Tevbe 9/34; İsrâ 17/93; Zuhruf 43/53.

³ Kehf 18/31; Hac 22/23; Fatır 35/33; Zuhruf 43/71.

b. Reaktif olanları, havayla temasa geçtiklerinde reaksiyona girdikleri ve yangınlara sebep oldukları için elenir.

c. Normal şartlar altında kendiliğinden yıkıma, dağılmaya ve bozulmaya maruz kalanlar "para maddesi" olma şansını yitirir.

d. Radyoaktif olanlar ölümcül oldukları için elenir.

e. Geriye kalan 30 elementten tabiatta mebzul miktarda çok bulunduğu için ya da hiç denecek kadar az bulunduğu için değer ve dolaşım sorunu bulunanlar elenir.

f. Bundan sonra elimizde 5 element kalır: Rodyum, Paladyum, Platin, Gümüş ve Altın.

g. Rodyum ve Paladyum ancak 19. yüzyılda keşfedilmişlerdir; dolayısıyla insanlık tarihinde henüz yenidirler. Böyle olduğu için de fitratımızın para algılamaya sensörlerine takılmamaktadırlar.

h. Geriye üç element kaldı: Platin, gümüş ve altın. Platinin erime sıcaklığı 1650 santigrat derece olduğu için eskiden bunun eritilip madenî para haline getirilmesi mümkün değildi.

ı. Gümüşe gelince, günümüzde hâlâ belli bir değere sahip olmakla birlikte zamanla reaksiyona girip bozulma potansiyelini taşıması ve e maddesinde dile getirilen "mebzul miktarda çok oluşu" sebebiyle "gerçek para" olma niteliğine tam anlamıyla sahip değildir.

i. Bütün bu elemelerden sonra geriye tek bir element kalıyor; o da, gaz halinde bulunmayan, reaktif ve radyoaktif olmayan, nadir bulunan ama bulunamayacak derecede de az olmayan, kolay işlenebilen, reaksiyona girdiğinde bozulmayan ve tarih boyunca "değerli" sayılan altındır.⁴

Acaba bu özellikleri ve bâhusus insan gönlünün öteden beri kendisine yönelmesi altının "para olarak yaratıldığını" göstermez mi?

⁴ Bkz., <http://engineering.columbia.edu/prof-kumar-joins-ny-times-debate-gold> (Erişim Tarihi: 16.04.2012); <http://www.npr.org/blogs/money/2011/02/15/131430755/a-chemist-explains-why-gold-beat-out-lithium-osmium-einsteinium> (Erişim Tarihi: 16.04.2012); <http://egitimedair.net/index.php/bilim-ve-teknik/679-alt%C4%B1n-neden-okadar-de%C4%9Ferli> (Erişim Tarihi: 16.04.2012).

Bu soruya vereceğim olumlu cevabı, günümüz gerçeklikleriyle de teyit edebiliriz. Bugün dünyanın her tarafında günün piyasa-finans raporları euro, ABD doları, altın, menkul kıymetler borsaları ve petrol bazında verilmektedir. Yani bu beşli, piyasanın değer ölçüsü sayılmakta, mal ve hizmetler bunlara göre fiyatlandırılmaktadır. Dün olmayan ve rezervleri yarın tükenen petrol, stratejik bir ürün olarak listededir. Dolar, Euro ve borsaların uluslararası işlemleri düzenleme niteliği ise daha çok yenidir. Bunların söz konusu nitelik bakımından en eskisi olan dolar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu güce kavuşmuştur. Piyasa ölçütü olma kabiliyetlerini, bunları çıkarıcıların siyasal ve ekonomik gücünden alan bu paraların, yarın aynı kabiliyete sahip olacaklarının garantisi yoktur.

Nitekim 1997 Asya krizi sonrasında birçok devlet, gelişmiş ülke iflaslarından çekindikleri için döviz rezervinden altına kaymaya başlamıştır. Yaşanan son küresel finans krizi, güvenli liman arayışında olanları tekrar altına yöneltmiş; dünya merkez bankaları tedavüldeki paralarının zorunlu karşılıklarının altın olarak tutulacak kısmını % 100'lere varacak oranda artırma cihetine gitmişlerdir.⁵

Şu halde, kişilerden ve devletlerden bağımsız olarak piyasanın değer ölçüsü özelliğini her dem koruyacak ve herkes tarafından kabul görececek bir aktöre gerek vardır ki, bu da sadece altındır.

İzin verirseniz bu yargıyı, daha önce denediğim basit bir anketle burada da ispat edebilirim. İçinde aynı alım gücüne sahip miktarda, yani aynı Türk lirası değerinde dolar, euro ve altın bulunan üç ayrı kesemiz olsa ve içimizden on kişiye bunlardan dilediklerini alabilecekleri söylense, anlamlı bir farkla altın bulunan kese tercih edilecektir.

Altının para olma özelliğini taşıdığını belirttikten sonra, ikinci bir soru sorarak sesli düşünmeye devam edeyim. Acaba altın, hiç ayırım yapmaksızın bütün çeşit ve karatı/ayarlarıyla mı paradır, yoksa bu özellik sadece bazı çeşit ve ayarlarına mı mahsustur?

Bu soruya verilecek cevabı iki hususiyetin belirleyeceği kanaatindeyim:

⁵ Meselâ T. C. Merkez Bankası bunu % 10'dan % 20'ye yükseltmiştir.

a. Söz konusu altının genel olarak insanlarca hangi amaçla elde bulundurulduğu,

b. Bu altının alış fiyatı ile satış fiyatı arasında piyasanın kabul ettiği ciddi fiyat farkının bulunup bulunmadığı.

Buna göre, insanların tasarruf amacıyla edindikleri ve ihtiyaç anı için sakladıkları altın, para hükmündedir. Bu altının aynı zamanda ziynet halinde olması veya işlenmiş olması hükmü değiştirmez. Amaç, tasarruf ve ihtiyaç anında en az kayıpla dünyanın herhangi bir yerinde hemen paraya dönüştürme olduğu için bu kapsamdaki altının alış ve satış fiyatı arasında çok ciddi fark da olmaz. Bir başka ifadeyle alış ve satışı arasında fark olan altın eşya, zaten bu amaçla elde bulundurulmaz. Tedavülü sürekli ve hızlı olduğu içindir ki, buna Arapçadaki "gitmek, geçmek, yolculuğa çıkmak" anlamındaki "zehebe" fiilinden hareketle "zeheb" denmiştir. Buna göre külçe halinde olan altın, çeyrek, yarım, tam altınlar, 22 ayar altından mamül her türlü ziynet eşyası para sayılır. Dolayısıyla peşin satılması ve eğer altınla takas edilecekse peşinliğin yanı sıra eşitliğin de sağlanması gerekir.

Buna karşılık genellikle takı amacıyla elde bulundurulan, paraya tahvili pek düşünülmeyen ve buna bağlı olarak da alış-satış değerleri arasında ciddi farklar bulunan altın, para değil ticaret malı kabul edilir. Buna göre de 14 ayar altından mamul takılar, eşya hükmünde sayılır. Dolayısıyla vadeli satılabilir.

Geldiğimiz bu noktada, Hz. Peygamber'in herhangi bir ayırım yapmadan mutlak olarak "altın"ın altınla takasında karşılıklı eşitlik ve peşinliğin; bir başka para ile değişiminde ise peşinliğin sağlanmasını emrettiği, sahabe-i kiramun böyle uygulayageldikleri ve klasik fıkıh doktrininde de aynı hassasiyetin korunduğu itirazı yapılabilir.

Hepsi de bilgisel açıdan doğru olan bu itiraz noktalarının yorumuna açık ve izah edilebilir olduğunu söyleyip yine sesli düşünmeye devam edeyim:

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde kullanılan altınlar hemen hemen aynı alım gücüne sahip bulunuyordu. Onun saadet çağında Bizans dinarı ve İran dirhemi kullanılıyordu ki, bunlar tıpkı günü-

müzdeki ABD doları ve Euro gibi standart idiler.⁶ Para dışındaki ziyinet ve eşya konumunda olan altın ve gümüş de aynı şekilde dinar ve dirheme endeksliydi. Nitekim Hayber'in fethinden sonra, ganimet olarak satılmak üzere boncuk ve altın dizili bir gerdanlık getirildiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.) gerdanlıktaki altınların çıkarılmasını emretti. Onlar çıkarıldıktan sonra "*Altın altına karşılık tartı iledir*" buyurdu. Çünkü gerdanlığın parası, altın para olan "dinar" cinsinden ödenecekti. Böyle olduğunu aynı olayın kahramanı olan Fudâle b. Ubeyd'in (r.a.) verdiği şu ayrıntıdan anlayabiliyoruz: "Hayber günü boncuk ve altından oluşan bir gerdanlığı 12 dinara satın aldım. Altınlarını ayırınca 12 dinardan fazla olduğunu gördüm. Durumu Allah Rasulü'ne anlattığımda, buyurdu ki "*Altınlar, ayrılmadan satın alınmaz*". Dolayısıyla aynı ayar ve değerde altın değişimi olduğu için Hz. Peygamber eşitliğin sağlanmasını istemişti.

Buradan kalkarak aynı hükmün, değer ve karat/ayar farkı olmaksızın bütün altınlarda geçerli olduğunu söylemek bir ictihaddır ve ehkinden sadır olması cihetiyle de muhteremdir. Fakat aynı ictihadın sahibi, elindeki 22 ayar 100 gr. altını, eşinin kuyumcuda görüp çok beğendiği 14 ayar 100 gr. bir altın takı setiyle takas eder mi? Ya da elindeki 100 gr. ağırlığındaki 14 ayar seti kuyumcuya getirip, karşılığında aynı ağırlıkta 22 ayar altın bilezik almak istediğini söyleyebilir mi?

Tahmin ediyorum ki, her iki soruya olumsuz cevap verilecek ve kaliteli hurma ile âdi hurma değişiminin paralı satış yoluyla yapılmasını emreden hadise⁸ istinaden de çözüm olarak, eldeki altınlar parayla satılsın ve diğeri yine parayla alınsın önerisinde bulunulacaktır. Oysa Hz. Peygamber'in bu buyruğu, birçok müellifin belirttiği gibi, hem tarafların aldanmasını önlemek ve haksız kazanca engel olmak, hem de paraya dayalı piyasa ekonomisini canlandırmak gibi sebeplere dayanmaktadır. Daha önemlisi bu hüküm, herkesin aynı amaçla (meselâ, hurma örneğinde gıda amacıyla) edindiği maddelerle ilgilidir. Hal böyle olunca bizim yaklaşımımız, yerleşik hale gelmiş genel amaç farkını odağa aldığı ve işlemlerin piyasa güvenliği sağ-

⁶ bk. Mehmet Erkal, "İslâm'ın İlk Devirlerinde Para ve Zekât Nisabının Hesaplanması", *MÜİFD*, sy: 3 (1985), s. 79-101.

⁷ Rivayetler için bk. Müslim, "Müsâkât", 89-92.

⁸ Müslim, "Müsâkât", 81.

lanmış olan standart altın pazarında cereyan edeceği önbilgisine dayandığı için söz konusu hadisin amacına aykırı olmayacaktır.

Kaldı ki, kendilerine medyûn-i şükrân olduğumuz müctehid imamlarımız ve onların yolundan giden fukahamız da insanların örfüne ve yerleşik piyasa algısına itibar ederek hükümler koymuşlardır. Meselâ, Hanefiler, felsler arasında fazlalık ribasının (ribe'l-fadl) cereyan etmeyeceğini söylerken, piyasanın algısını gerekçe göstermişlerdir. Daha açık ifadesiyle bakır veya bronz paraların, aynı ağırlıkta ve maden değerinde olmasına rağmen bölgeler arasındaki itibarı ve alım gücündeki farklılığına binaen, biri diğerinden fazla olarak değişimine cevaz vermişlerdir. Aynı şekilde bu paraların altın veya gümüş paritesi (değer eşitliği) de pazarın bunlara verdiği değere göre tespit edilmiştir. Demem odur ki, piyasanın sömürüye yol açmayan yerleşik kuralları anlamlıdır ve fakihin hüküm üretme sürecinde etkindir. Nitekim "*Nâsın isti'mali bir hüccettir ki onunla amel vâcib olur*". Fıkıhın hayatla buluşması için de bu bir gerekliliktir.

Arzım bundan ibarettir.

İlginiz ve sabrınız için teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Prof. Dr. Hacı Mehmet GÜNAY

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Ahmet Yaman hocamıza altın değerindeki müzakeresinden dolayı teşekkür ediyoruz.

Bu arada beni çok mutlu eden bir tevafuku burada ifade etmek istiyorum. İbrahim Paçacı Bey, Ahmet Yaman Bey ve ben aynı dönemde doktora yaptık. Dönemde sadece üçümüz vardı. Uzun zamandır bir araya gelmemiştik, üçümüzü de bu masada bir araya getiren Allah'a hamd ediyorum. Aynı zamanda çok iyi dost olan insanların nasıl taban tabana zıt fikirlere sahip olabileceğinin bir örneğini teşkil ediyor bu durum. Belki arabulucu bir rol üstelenebilecek bir kimse olarak Ziya Bey, asıl işin içinde, mutfağında. Şimdi Ziya Özboyacı Bey'in müzakeresini dinleyeceğiz.